

ПРОБЛЕМА ДОЦІЛЬНОСТІ ЯК ГАРМОНІЇ СВІТУ В ГОТФРІДА ЛЕЙБНІЦА

Тума Т.С. Український державний університет науки і технологій (Дніпро), email ttuma1985@gmail.com, orkid 0000-0002-8463-7513

Мова йде про телеологічну концепцію Лейбніца та її сучасну рецепцію. Ідея філософа про те, що гармонія є природним станом світу і вона буде досягнута в результаті поступового розвитку людства є надзвичайно актуальною сьогодні.

Ключові слова: телеологія, доцільність, попередньо встановлена гармонія, монади.

THE PROBLEM OF REASONABILITY AS THE HARMONY OF THE WORLD IN GOTTFRIED LEIBNITZ

Tuma T.S. Ukrainian State University of Science and Technology (Dnipro), email ttuma1985@gmail.com, orkid 0000-0002-8463-7513

We are talking about the teleological concept of Leibniz and its modern reception. The philosopher's idea that harmony is the natural state of the world and it will be achieved as a result of the gradual development of mankind is extremely relevant today.

Key words: teleology, expediency, preestablished harmony, monads.

Телеологічні уявлення - це складне й багатогранне поняття, яке було предметом обговорення філософами протягом багатьох століть та залишається неймовірно актуальним нині. Немає єдиної думки про те, чи існує телеологія в світі, і якщо так, то яка її природа. Однак телеологічні уявлення мають надважливе значення для філософії, оскільки вони ставлять питання про мету та призначення світу, а для людини доцільність існування означає гармонізацію зі зовнішнім світом. Однією з найбільш яскравих, оригінальних і оптимістичних теорій XVII століття та такою, що найбільш критикувалася є телеологічна концепція Готфріда Вільгельма Лейбніца.

Лейбніц вважав, що світ є результатом творіння всемогутнього і всезнаючого Бога. Теологічна версія доцільності Лейбніца в свій час зазнала впливу ідей Декарта, тому її сміливо можна назвати раціоналістичною дійстичною концепцією християнської теодицеї. Бог, згідно з Лейбніцем, створив найкращий можливий світ, у якому все підпорядковано вищому порядку і меті. Основою буття є незліченні неподільні субстанції-монади. Жодна

з монад не може впливати або впливати на іншу, але кожна з них гармонійно пов'язана з іншою завдяки так званій "напередвстановленій гармонії", створеної Богом. Це означає, що кожна монада знає про всі інші монади, і їхня поведінка узгоджується таким чином, щоб створювати найкращий можливий світ. Не маючи можливості проникати в життя іншої монади, кожна монада своєї замкнутої цілісності представляє і відображає всі інші і весь світ, виступаючи таким чином «дзеркалом Всесвіту». Бог подібний до ідеального годинникаря, який створив безліч годин, що йдуть в унісон один з одним. Гармонія світу у Лейбніца - це стан, у якому всі речі в системі взаємодіють таким чином, щоб досягти спільної мети. Напередвстановлена гармонія монад являє собою певні ієрархічні сходи, на чолі яких знаходиться людина, що володіє здатністю не тільки до прагнення і сприйняття, але і до самосвідомості. По суті теорія Лейбніца є теологічною версією аристотелівського номіналізму з тією відмінністю, що монади є духовними субстанціями. На його думку ця теорія доцільності є єдиним способом пояснити існування світу, який є таким, яким він є. Лейбніц стверджував, що зло є відносним, а не абсолютним. Це означає, що зло не є самодостатньою сутністю, а є лише відсутністю добра та воно може бути необхідною умовою для розвитку свободи і любові.

Концепція Лейбніца була сприйнята багатьма мислителями як дуже суперечлива. Наприклад, Вольтер був одним із найвідоміших критиків теорії Лейбніца про найкращий із можливих світів. У своєму творі «Роздуми про теодицею» він стверджує, що світ, створений Богом, не може бути найкращим, оскільки в ньому існує так багато зла. Вольтер дивується, чому Бог не зміг створити світ без зла та чому його воля не безмежна. Вольтер також критикує Лейбніцівську теорію доцільності та стверджує, що світ не є гармонійним цілим, а є місцем конфлікту і недосконалості. Імануїл Кант критикував Лейбніца за метафізичну основу його концепції. Лейбніц стверджує, що світ є найкращим можливим світом. Але як він може це знати? Він не може знати цього з досвіду, оскільки досвід обмежений. Він може знати це тільки з метафізичних спекуляцій, але метафізичні спекуляції не є достовірними. Кант вважав, що ми не можемо знати, існують інші можливі світи та чи світ є найкращим можливим світом. Ми можемо лише знати, що світ є таким, яким він є. Кант стверджував в «Критиці чистого розуму», що доцільність не може бути об'єктивною властивістю речей, оскільки вона залежить від наших уявлень про мету. Ми можемо вважати щось доцільним лише тому, що ми приписуємо йому мету. Також на його думку ми можемо сприймати порядок і гармонію у природі, але ми не можемо знати, чи є вони наслідком Божественного задуму. Ніцше також критикував лейбніцівську теорію доцільності за те, що вона є песимістичною. На його думку Лейбніц засуджує нас

до життя в світі, в якому існує зло і страждання та забирає у нас можливість змінити світ на краще. Як зазначає Ніцше: Лейбніц вважав, що зло є необхідним для існування добра, але це означає, що зло є добром. Це абсурдне твердження. Він стверджував, що світ є хаотичним і непередбачуваним місцем, і що ми не можемо знайти в ньому жодного порядку чи гармонії. Жан-Поль Сартр вважав, що доцільність є продуктом людської діяльності і не є властивістю світу та у своїй праці «Екзистенціалізм - це гуманізм» критикував Лейбніцівську теорію доцільності за те, що вона є детерміністичною і не дає людині свободи вибору, яка просто виконує свою роль у цьому найкращому можливому світі. Джон Дьюї у своїй праці «Естетика як досвід» стверджував, що доцільність є не просто властивістю речей у світі, а є продуктом людської діяльності та наших цілей, критикував теорію Лейбніца за надмірну об'єктивність.

Чи можемо ми сьогодні реабілітувати концепцію Лейбніца після всієї тієї критики через суперечливість, надмірну оптимістичність, метафізичність, нереалістичність та позбавлення суб'єкта свободи вибору? Звичайно, в сучасних надскладних умовах дуже хочеться вірити у досягнення гармонії в розвитку світу. Але ми можемо також стверджувати, що ця віра має філософське обґрунтування. Адже сьогодні рецепція телеологізму в філософії реалізується, перш за все, через оголошення антропного принципу (термін Картера, який означає привілейоване положення людини у Всесвіті). Цей принцип обґрунтовується тим, що матеріали нашого Всесвіту повинні бути настільки тонко налаштовані, щоб могло виникнути життя. Коли ми розглядаємо таку гармонію між значеннями фундаментальних фізичних констант і нашим справжнім існуванням, важко уникнути запитання: чи не для того, щоб народжувати живих істот, ці константи були зафіксовані? Антропний принцип у своїй сильній формі стверджує, що це так. Етапи еволюції не виникають випадково, а виникають із задуму «плану природи», згідно з яким останні етапи повинні бути досягнуті шляхом спрямованої еволюції. Так, Дайсон говорить про багато випадковостей, які працюють на нашу користь, здається, ніби Всесвіт у певному сенсі мав би знати, що ми прийдемо. Спорідненість сильного формулювання антропного принципу з телеологічними ідеями призвела до того, що деякі мислителі почали використовувати її навіть для доказу буття Бога. Антропний принцип дуже схожий на традиційне релігійне пояснення світу: Бог створив світ, щоб люди населяли його. Ф. Хойл стверджує, що антропні характеристики Всесвіту виглядають як підтвердження віри у Творця (Спостерігача), який спроектував світ так, щоб задовольняти в точності нашим вимогам. Це і є найкращий з можливих світів Лейбніца. Сам Картер робить такий прогноз для людства, що наша кількість буде або справедливо

скорочена незабаром через якусь імовірно спричинену людиною, наприклад, екологічну катастрофу («кінець світу») або ж підлягатиме поступовому та контрольованому падінню, яке має початися ще раніше, але може бути відносно тривалим. Тут доцільним буде оптимізм Лейбніца, який би безумовно погодився з другим сценарієм розвитку подій.